

Jelikož jsem dělala rozhovor s oběma svými prarodiči a každý tuto dobu vidí jinak, je děda psán klasickým písmem a babička *kurzívou*.

Identifikace pamětníků:

věk: děda: 66

babička: 65

vzdělání: děda: Střední průmyslová škola - železničtví

babička: Střední ekonomická škola

bydliště: Pardubický kraj

Dědův úvod:

Po 2. sv. válce byl svět rozdělený mezi východ a západ. Když se porazilo Německo, tak tam byly 4 sektory – sovětský, francouzský, anglický a americký. Proto se rozdělilo i Německo a byla Studená válka. Tady byla víceméně nesvoboda a i ten ekonomický systém byl takový, že se všechno znárodnilo. Komunisté vyhráli v 48 nebo ještě dřív ve 46 volby hlavně tím, že se zakázala agrární strana a ti agráři, než aby volili jiné strany, tak volili raději komunisty. Navíc tady byla euforie z toho, že nás Rusko osvobodilo. Tím, že ve 46 vyhráli komunisti volby, tak si obsadili všechna silová ministerstva – národní obrany, hlavně vnitra a dosazovali tam svoje lidi a ve 48 dá se říct, že udělali puč a od té doby už jsme tady měli jen komunisty. Hesla – předtím, že budou podporovat živnostníky, tak to bylo tak, že i holiče znárodnili – holiče, všechny obchody, všechno se znárodnilo.

A toto pokračovalo, samozřejmě proti tomu byla averze – v 50. letech to bylo fakt kruté – tam, když někdo něco řekl, tak ho hned zavřeli – byly inscenované procesy – s letcema z Anglie – a tam skutečně padaly tresty smrti. To byla proti 68. roku selanka – něco úplně jiného.

A tohle bylo v celém Východním bloku – v Polsku a Maďarsku se proti tomu v 50. letech ozvali a v Maďarsku byli potom lidé popravení a bojovalo se tam i tankama. Taky všichni měli sovětská vojska na svém území. My jsme ta sovětská vojska tady neměli a u nás se sice v 50. letech proti tomu brojilo, ale po zbrojíně se proti tomu nic neudělalo – to bylo jenom v Polsku a Maďarsku.

Proto, když v 68 už i ti komunisti viděli, že je to tady hodně špatné, tak se z nich vytvořilo jakési reformní křídlo, ale byli to furt komunisti. A ti se snažili, aby se to tady nějakým způsobem zlepšilo. A to vyústilo v tak zvané Pražské jaro. To začalo sjezdem spisovatelů, a potom už se k tomu připojovali i jiní lidé – byl tady takzvaný Klub angažovaných nestraníků, Klan 231 a takové skupiny, které byly vyloženě proti komunismu, ale pořád to byla taková euforie, že Dubček měl představu, že komunismus se dá reformovat – to v žádném případě není možné. Takže když to už přerostlo – Brežněv byl tenkrát v Rusku jako 1. tajemník, jako ten nejvyšší člověk v Sovětském svazu, tak sem poslali vojska a ta nás 21. srpna obsadila – do kasáren tady přišli Rusáci a bylo po demokratickém procesu. Samozřejmě oni si k tomu vzali i východní Němce, Poláky, Bulhary, Maďary a jediní, kdo s nima nešel, byli Rumuni, ti tady nebyli.

A zas to tady bylo prostě sešněrované, ale úplně jiným způsobem než v 50. letech.

Myslíte, že to bylo v 70. a 80. letech horší nebo lepší než teď?

Jednoznačně ta doba byla špatná, protože tady byli StBáci, kteří se tady o spoustu lidí zajímali. Nebylo jižní ovoce, to byla náhoda, když bylo v obchodech – většinou někdy před 1. Májem, aby lidé šli do průvodu, anebo něco před Vánoce. Určitě se nedá srovnat, jak to bylo teď a předtím.

Jak to bylo s komunisty po roce 68?

Ti komunisté, kteří si v roce 60 stoupli a byli vyloučeni z KSČ, pak většinou byli přeřazeni v zaměstnání na nějakou jinou práci, ale my jsme je zas tak moc nelitovali, protože řada z nich byli komunisté, kteří přišli na ty funkce po kvalitních lidech, kteří byli vyhozeni v 50. letech a byli zavřeni, takže když oni tam někde přišli o práci, tak je nezavřeli, ale dostali nějaký jiný místo a je pravda, že někteří na to doplatili – třeba dělali dělnické profese a tak.

A po roce 68 byl nedostatek komunistů i na takové ty funkce, jako byli dispečeři, provozní vedoucí směny, a tak paradoxně my, kteří jsme k nim neměli nějaký kladný poměr, jsme se dostávali na místa, kde bylo potřeba tu dráhu, která byla tenkrát hrozně přetížená nějakým způsobem uřídit. Takže paradox byl v tom, že my, kteří jsme byli nestraníci, jsme potom řídili ty straníky, kteří stejně na tu práci, co jsme dělali my, neměli.

A jinak si myslím, že se nám až zas tak špatně nežilo, protože i řada těch vedoucích pracovníků tam byli lidé rozumní, a nejen když měl vysokou školu, tak věděl, že jestliže potom vstoupí do strany, tak bude dělat výpravčího třeba celý život, no tak se tam ukryl – byli to lidé s podobným smýšlením, jako jsme měli my, jenomže ho nemohli moc dávat najevo, ale těch zas tolik nebylo.

Jak jste trávili volný čas?

Volný čas jsme trávili prací, protože jsme měli velkou zahradu, a tak se pěstovalo hodně na zahrádce, to není jako teď, že se všechno koupí, to ani tenkrát nebylo – pěstovali jsme si brambory a drželi jsme zajíce a slepice. Samozřejmě jsme museli jezdit za tvým pradědečkem, a tam jsme taky měli velkou zahradu, takže se na té zahradě neodpočívalo, ale spíš dělalo, ale to nikomu neuškodilo, a v pohodě jsme to zvládali.

Kam jste jezdili na dovolenou?

Jezdilo se po Čechách, koupili jsme si stan, měli jsme žiguláka, ten měl větší kufr, takže tam se nám vešlo i jídlo na dovolenou a vždycky těch 14 dnů jsme někde stanovali – od Západních Čech, tady přes Vranov, Senec, v Tatrách jsme byli, na Šíravě, na Duchonce – spíš tady. A protože jsme měli režijní průkazky, tak jsme jezdili na takové ty jednodenní výlety k moři – do Warnemünde, do Sasnic, do Polska, kde jsme byli vždycky tak jednou, dvakrát za rok. Do Maďarska jezdily ženy nakupovat, protože tam se pletly svetry v domácích dílnách.

Už jsme se smířili, že nemůžeme cestovat nikde do západních zemí, to byly určité skupiny lidí, mezi které jsme patřili my, že jsme ani ten devizový příslib nedostali – my jsme o něj prostě nežádali. Ani do Jugoslávie jsme tenkrát nejeli.

Takže ani tam se nesmělo?

Tam se smělo, ale tam to bylo takové zajímavé, že z Jugoslávie, kdo chtěl, mohl utéct na západ – takže režim měl strach, aby se jim to tady nevyliadilo, tak ty lidi běžně na západ nepouštěl a Jugoslávie, to bylo něco mezi tím.

A vy jste nechtěli utéct?

Ne, my jsme neměli zájem utéct, protože jsme neznali řeč, neměli jsme nikde nikoho známého, ... všichni nemohli utéct.

Chodili jste na brigády?

Když jsi chtěla místo ve školce, tak se tam musely odpracovat nějaké hodiny třeba na zahradě nebo při úpravě školky, to bylo běžné, aby se děti dostaly do školky.

Byly vyhlášeny akce Z (zvelebování) a některé byly třeba dobré. Když nebyla kloudná prodejna, protože žádní soukromníci být nemohli, tak se tam udělalo třeba nějaké nákupní středisko, kde lidé pomáhali. A to bylo víc takových akcí ve městech – třeba na ulicích, že se upravovaly ulice, vysazovaly stromky – to bylo všechno neplacené. Bylo to nepovinné, kdo nechtěl, nemusel, ale většinou ti lidé šli, protože se jednalo o jejich ulici, o jejich okolí, tak aby to bylo upravené.

A potom, jak jsem chodila na cvičení na Sokola, tak tam se také něco upravovalo, tak jsme tam hrabali listí a takové věci.

Bylo povinné chodit na prvomájové průvody?

Ano, ale protože já jsem dělal turnus, tak jsem se tomu vždycky nějak vyhnul, ale jednou jsem do průvodu jít musel, protože zjistili, že jsem nikdy nebyl – přímo mně řekli, ať si s tím nezahrávám, tak jsem jednou za ta léta šel.

Já jsem do průvodu taky nešla, protože děti byly malé, tak jsem je vzala do kočárku nebo za ruku a šli jsme po ulici a dívali jsme se na průvod. Takhle jsme většinou prožili ten prvomájový průvod. Pak jsme šli do samky, tam byla zelenina a ovoce, tak jsme si tam vystáli nějaký banán nebo pomeranč a šli jsme domů.

Kudy se šlo?

Většinou se začínalo ve Vigoně, my jsme museli mít v oknech prapory, na to byla taky kontrola. Potom se seřadili před náměstím a ve velkém průvodu šli na náměstí, kde se řekl projev. Projev byl o tom, jak jsou na západě špatní, jak se u nás buduje, jak se máme dobře, jak se u nás plní plán, jak se vyrábí. Ale výrobky tady nebyly, protože se pořád zbrojilo, vyváželo se do Ruska nebo se vyrábělo zboží na sklad. A zboží, které bylo potřeba se nevyrábělo.

Dalo se vyhnout frontám na ovoce?

Vyhnout se jim nedalo – když nebyla fronta, nebylo ovoce a pokud bylo ovoce, tak se to hned poznalo, protože tam byla fronta. Taky se stalo, že jsi byla už třetí na řadě a prostě řekli, že už nemají. Ale to bylo na všechno, nejen na ovoce.

Byla zelenina pořád?

Naše ano, taková ta běžná.

A ovoce?

My jsme měli na zahradě 40 stromů jablek, tak jsme ovoce nekupovali, ale jablka byla asi taky.

A pečivo?

Bylo, nebyl sice takový výběr, jako teď – byl jeden druh chleba, jeden druh rohlíků, jeden – dva druhy sýrů, jogurty ani moc nebyvaly, těch mléčných výrobků bylo strašně málo. Do jogurtu se dávaly různé džemy – tenkrát se opravdu hodně zavařovalo, ale to bylo běžné.

Chodili jste nakupovat do tuzexu?

Nechodili, protože jsme neměli bony a neměli jsme žádnou možnost bony získat.

Nějaké bony jsme kdysi měli – možná nějakou čokoládu jsme tam koupili, ale běžně ne.

Jak se získávaly bony?

Stáli tam veksláci a oni ti je vyměnili, jedna ku pěti, když jsi kápala na dobrého veksláka.

Bony to byly takové poukázky a za ty se kupovalo zahraniční zboží. To se hned poznalo, kdo měl rifle z tuzexu.

A ceny obecně byly nižší než teďka?

Vzhledem k tomu, že ty platy jsou x krát větší než tenkrát, tak když to porovnáme, jsou ty ceny podobné – maso, uzeniny, tak v tom nevidím žádný markantní rozdíl – výdělky byly tenkrát třeba 10 krát nižší než teď, tak když to bereš úměrně k výdělkům, je to pořád zhruba stejné. Maso bylo ale určitě dražší, naopak mléčné výrobky byly tenkrát levnější.

A bylo zboží kvalitnější než teď?

No bylo jenom naše maso, ale vozily se sem čínské konzervy. To české maso bylo ale kontrolováno, věděla jsi, že by v tom nemělo být nic špatného.

Měli jste barevnou televizi?

Měli. Získali jsme ji od jednoho řidiče kamionu z Ruska, který sem jezdil pro maso, a v chladícím boxu pašoval televize a rádia. Zastavil tady a bral naftu, tak nám potom příště přivezl barevnou televizi. To byly teprve začátky barevných televizí, to ještě nebyly tak kvalitní. Všechny ty spoje byly z toho mrazícího boxu úplně přemrzlé, tak nám to tady jeden známý všechno spojoval, sletovával – ale měli jsme barevnou televizi. To byla televize, která vážila alespoň sto kilo. A tvůj tatínek byl zrovna na spartakiádě v Praze, tak jsme měli barevný záznam spartakiády.

A to už bylo barevné vysílání?

Bylo, ale každý to neměl, to měl jen málokdo.

Co bylo za programy?

Tenkrát byl asi jen jeden program, pak začal i druhý, ale byli jsme rádi, že byl vůbec nějaký.

A co tam dávali?

Filmy, to bylo všechno převážně budovatelské, spíš z pracovního prostředí. I když ty seriály byly kolikrát pěkné - od Dietla – dnešní seriály se k těm dřívějším nedají přirovnat – nebyly to takové 300 dílů, bylo to tak 10 – 12 dílů, dalo se na to koukat. Vždyť to teď kolikrát opakují. My všichni školou povinní, Nemocnice na kraji města, Chalupáři – na to se dalo koukat tenkrát i teď.

Když teďka pustíme televizi, tak říkáme, že bylo kolikrát daleko lepší vysílání - takových seriálů, jako byl Major Zeman – to bylo ale vyloženě, že ta realita byla překroucená. Třeba ten případ v Babicích, jak se tam hýbal ten křížek a takové, tak to bylo ve skutečnosti proto, že tam byli silní sedláci, kteří nechtěli vstoupit do družstva, tak tam museli udělat tenhle případ, aby tam ty lidi a sedláky postrašili a potom založili družstvo. Takže dokonce obětovali nějaké komunisty, kteří byli zastřeleni a zinscenovali tam tadytu protistátní skupinu. Ten jejich vedoucí, to byl celkově problémový člověk ... ale jednoznačně to bylo udělané tak, aby se tam založilo družstvo, a aby ty lidi zastrašili.

Bylo to všechno ukazované tak, aby to bylo ve prospěch režimu, ale ta skutečnost byla jiná.

I film Všichni dobří rodáci, který se natočil v 68, tady z vysočiny, je to z Bystrýho, to všechno dobře ukazuje – ten byl okamžitě zakázán, a přestože byl natočený za dob komunismu, tak tam docela dobře ukazuje, jak to ve skutečnosti bylo v těch 50. letech.

Dávali v televizi nějaké zábavné pořady?

Zábavných pořadů bylo víc a byly možná lepší než dneska, protože to teď kolikrát opakují - na silvestra nebo ty estrády. Ale to je podle každé generace. Takové ty pořady, co nebyly zpolitizované, byly ke koukání, možná lepší než teď.

Co bylo v televizi politického?

Skoro všechno – hodně filmů. To byla cenzura a do novin ani do televize se nedostalo nic, co by neprošlo cenzurou – to byla oficiální funkce – cenzor, a to byli lidi víceméně spojení s StBákama. Proto také ten film Všichni dobří rodáci vůbec neprošel.

Co tady vycházelo za noviny?

Rudé právo, to bylo dvakrát tlustější než ostatní. Potom byla Mladá fronta, Práce, Mladý svět. Ale v celku byly ty články všude stejné.

Četli jste nějaké časopisy?

Těch časopisů moc nebylo, na stánku byly tak dva. A děti odebírali ABC, to byl dobrý časopis. Potom byla Vlasta, to byl takový jediný ženský časopis a ten ještě pořád vychází. Potom jsem odebírala časopis Naše rodina, to bylo o všem možném – zdraví, o dětech, vaření. V té době výběr nebyl velký, ale dalo se to číst.

V práci byly dotazníky, jestli odebíráme Rudé právo, tak jsme vždycky napsali, že ho odebíráme,

ale nikdo to nikdy nezkontroloval – nikdy jsme ho neodebírali.

A tady vycházely jenom české knížky?

Převážně ano, ale byly tady i přeložené ruské knížky.

Chodili jste do kina?

Do kina se chodilo víc než v dnešní době, protože v televizi byl jen jeden program. Většinou to byly ruské filmy, ale i francouzské, italské a další.

Poslouchali jste rádio?

Denně. Tady byly tak tři české stanice. Hudba se dala poslouchat – to byly české, ale i zahraniční písničky, především dechovka. A pokud tam moc neplácali, na ty lži už byli lidé zvyklí, tak to přešli.

A pak se dala poslouchat Svobodná Evropa, pokud to nebylo moc rušené – to jsme chytali obtížně, protože tady u nás byla silná rušička a to muselo být fakt dobré rádio, aby to odrušilo a někdy ani to nestačilo. Hlas Ameriky se poslouchal, to byly takové relace vždycky, o tom, co se ve světě ve skutečnosti dělo. To pak od určité doby nesměli rušit, protože to bylo jako oficiální Americké vysílání. Svobodnou Evropu rušili pořád, to mohli, protože to nebylo jako oficiální vysílání.

Bylo školství stejné?

Tenkrát bylo jenom 8 tříd. V té době byl mnohem větší respekt a učitel znamenal mnohem víc. Obzvlášť na vesnicích, to byl vždycky někdo - farář, učitel a starosta.

Jaké byly VŠ?

Nebylo jich tolik, ale byly kvalitní.

Technické vysoké školy byly opravdu kvalitní. Tam když se někdo dostal díky komunistickým rodičům, tak stejně většinou vypadl. Protože to bylo dost náročné studium. Na humanitní obory, práva, tam bylo dost uchazečů, tam se většinou dostaly děti komunistů.

Bylo zdravotnictví stejné?

Teď jsou úplně jiné přístroje. Tenkrát tolik přístrojů nebylo – byl rentgen, a proto mohla být nemocnice v každém městečku. Dneska se sice nadává, že do nemocnice je daleko, ale ty nemocnice, co zůstaly, jsou mnohem líp vybavené.

Byla v té době povolena církev?

Byla, ale bylo to potom omezení v rodině. Děti se špatně dostávaly do škol, šlo to s tebou v posudcích. Když šel někdo na učitele, tak nemohl být v církvi a musel z ní vystoupit.

Muselo se chodit na volby?

Ano, ty byly povinné, ale nám se podařilo se tomu párkrát vyhnout. Ale jestliže si člověk nechtěl dělat potíže, tak tam šel. To byla jen jedna kandidátka – kandidátka Národní fronty. Takže se vzala obálka, nic se nepřeskrtávalo a hodilo se to tam.

A měly ty volby vůbec smysl?

Ty volby, to byla vyložená fraška, ale protože by na sebe člověk poukázal a mělo by to ovlivnit, jestli se děti dostanou na školu nebo nedostanou, tak se tam většinou šlo. Ale mně se tam párkrát podařilo nejít, protože jsem byl pryč.

Chodili jste na nějaká školení?

Museli jsme chodit na politická školení, my jsme jim říkali “politická školení pro pomýlené“. Vždycky jsme to tam prospali – a mohl si člověk myslet ledasco, ale nesměl to říkat moc nahlas. Nebo nás tam někdo podepsal, anebo já jsem tam šel a podepsal jsem někoho jiného. Tak nějak,

abychom zase neměli 100 procentní účast, protože pak by nás dali jako moc aktivní do nějakého vyššího stupně a tam už by se chodit muselo. Tam chodili i komunisti a každý ředitel podniku a každé vedoucí pracovník musel mít vysoký učení Marxismu-Leninismu. To už jim platilo jako vysoká škola.

Byli jste sledováni?

Sledováni byli všichni lidé. Každý rok musel být posudek. Všichni technicko-hospodářští pracovníci museli mít každý rok posudek a součástí toho hodnocení bylo i jak se projevuje politicky, takže se muselo chodit na schůze. Ty posudky se zakládaly a každý měl svůj kádrový spis. A ty nám potom v 89 všem rozdali.

Když se šlo do jiného zaměstnání, tak ta složka šla pořád s tebou.

Kdo se mohl připojit do Charty 77?

To byl spolek lidí, kteří byli proti režimu, ale ne všichni, kteří byli proti režimu do té Charty vstoupili. Třeba Klaus v Chartě nebyl, a přesto je prezident. Já jsem o té Chartě 77 mluvil s tvým pradědečkem – on byl dopravní komisař na okrese a v 50. letech od policie odešel, to už to byli StBáci. A když jsem s ním o Chartě 77 mluvil, tak říkal, že je prošpikovaná jednak StBákama, jednak lidma, kteří byli vyhozeni z partaje v roce 68-69 a to byli lidé, který nahrazovali ty kvalitní lidi na jejich místech. A pak tam byli samozřejmě lidé, jako třeba Havel, který chtěl, aby se to změnilo, ale i on kolem sebe měl spoustu takových lidí – ti rockeři a takový, že to byli lidé, kteří by byli proti každému režimu.

Byla to ale potřebná skupina, protože to byli lidé, kteří proti tomu režimu skutečně něco dělali. Ale v době, kdy v Rusku byl Brežněv a ti jeho nástupci, tak by s tím nikdy nic neudělali. Tam stačilo fouknout a... Teprve když tam přišel Gorbačov, tak vlastně umožnil rozpad komunismu, protože bez toho by nepomohlo ani 10 chart. Pomohl tomu hodně i papež, byl první neitalský papež – Jan Pavel II, to byl Polák. A to si myslím, že bylo uděláno tendenčně, aby to tomu komunismu tady lidově dalo zabrat. Ale tahleta Charta pro lidi velký význam neměla, protože kdyby tam místo Gorbačova přišel takový Brežněv, tak by se tady s tím stejně nic neudělalo a byl by tady komunismus dál.

Takže do Charty 77 šli jenom významní lidé?

Šli tam i významní lidé. Lidé, kteří měli zázemí, byli podporováni tady, ale i lidma z ciziny. Ale pak tam byla řada lidí, kterých si normální člověk nemůže moc vážit.

Když v roce 86 vybuchl Černobyl, byli jste úplně bez informací?

Kdyby se to stalo v západním Německu, měli bychom jen nepravdivé informace. Ale tím, že se to stalo v Rusku, jednak to byla první taková katastrofa, takže těch informací nebylo vůbec dost. Ale ty informace nám Rusové nechtěli zveřejnit. A špatné bylo to, že to zrovna foukal východní vítr. Potom všichni říkali, jak ten rok rostou dobře houby. Zase ale té radioaktivity nebylo tolik, jinak by ta úmrtnost byla větší.

Vyprávěj

Na závěr mi bylo doporučeno podívat se na seriál Vyprávěj, který pěkně popisuje 70. léta. Sice je to tam trochu více přibarvené, ale je to pravdivé.

Nechápala jsem, proč jsem si veškerou dobu, co jsem sama neprožila, představovala, jako méně barevnou – jako z filmů z daného období. Dnes už vím, že to bylo z neznalosti. Teď už vidím barevněji, ale nikdy nevidím v plných barvách, to co jsem neprožila.

Kdybych žila v 70. a 80. letech... všechno by bylo více organizované, nikdy bych nejela do západních zemí, nikdy by se mi nemohl splnit můj sen – dostat se do Ameriky (navíc bych stejně

neuměla anglicky). Neměla bych mobil, počítač – ani tento projekt bych nemohla napsat a neustále upravovat – na psacím stroji bych plno papírů zničila již na prvním řádku. Ale nebyly by to jen technické věci – bylo by málo všeho. Když teď po ránu otevřu doma ledničku, můžu si vybrat, co si dám k snídani. Dříve i to bych měla zhruba dané předem.

Jelikož ráda čtu, především zahraniční autory, byl by v té době můj koníček omezen pouze na východní autory. Nikdy bych se nedostala k Harrymu Potterovi, a nejen k němu. Když si po ránu otevřu noviny, vím, že jsou pravdivé a necenzurované. Na stánku je obrovský výběr časopisů.

Když jsem doma, můžu si pustit televizi, a je pravděpodobné, že na nějakém z mnoha programů budou dávat něco, co se mi líbí. A jestliže ne? V tom případě zapnu již jmenovaný počítač, pustím internet a ... můžu dělat vlastně cokoli.

Ale co je nejdůležitější – můžu si říkat, co chci (obvykle), můžu to veřejnosti publikovat (například v našem školním časopise). Časem budu moci volit – koho chci, a tím ovlivnit dění ve společnosti.

Díky tomuto projektu jsem si uvědomila, že bychom si měli naší současné doby vážit. Za 70. a 80. léta bych ji nevyměnila. Bylo pro mě ale velice zajímavé, povídat si s někým, kdo tu dobu prožil. Svým pamětníkům – babičce a dědovi jsem za jejich vyprávění vděčná. Když jsem s nimi dělala rozhovor, bylo to vlastně, jako kdybychom si jen povídali – na trochu jiné téma, než obvykle.